*Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 12, Sayı 24, 2014, 259-281*

# Türkiye'de İslâm Hukuku Alanında Yapılan Tahkik Çalışmaları

**Nail OKUYUCU***

## Giriş

Osmanlı döneminden intikal eden Dârülfünun İlahiyat tecrübesi bir kenara bırakılacak olursa Türkiye'de Cumhuriyet döneminde akademik ilahiyat araştırmalarının 1950'li yıllarda başladığı kabul edilebilir. Lisansüstü düzeyindeki çalışmalar, 1970'li yıllarda gerek nicelik gerekse nitelik bakımından belli bir noktaya ulaşmıştır.[1] Bu çalışmalar içerisinde İslâm hukuku ve tefsire dair olanlar, ilâhiyat bünyesinde kendisine yer bulan diğer ilmî disiplinlere nispetle sayıca daha fazladır.[2] Modern ilahiyat araştırmalarında tahkike dayalı çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır.

Türkiye'de ilmî esaslara riayet edilerek yürütülen tahkik çalışmaları, Hellmut Ritter'in İstanbul Üniversitesi bünyesindeki çalışmalarıyla başlamıştır. Ritter, Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurdurduğu *Şarkiyat Mecmuası*'nda tahkikler yayınlamış, bu çevrede yetişen Ahmed Ateş, Nihad M. Çetin, Ahmed Subhi Fırat ve Tahsin Yazıcı gibi talebeleri de pek çok ilmî tahkik neşretmişlerdir.[3] Ancak bu

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı.

1 İSAM tarafından yayınlanan *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu*'nda, ilâhiyat alanındaki lisansüstü tez çalışmaları, Neşet Çağatay'ın "Fütüvvet Müessesesinin Menşei Meselesi" (1953) isimli doçentlik tezi ile başlatılmıştır. Katalogda yer alan tezlerden 1953-1960 arasında hazırlananların sayısı 15 ve 1961-1970 arasında hazırlananların sayısı 25 iken 1971-1980 arasında hazırlanmış tezlerin sayısı 142'yi bulmuştur. Bkz. İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker ve Fatih Çardaklı, *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012, s. 11, 20.

2 1953-2010 yılları arasında tamamlanmış 9775 tezden 1413'ü tefsir, 1136'sı ise İslâm hukuku anabilim dalında hazırlanmıştır. Bunları sırasıyla hadis, İslâm tarihi, kelâm ve din eğitimi anabilim dalları takip etmekte, ardından diğer anabilim dalları gelmektedir. Bkz. Erünsal vdğr., *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, s. 16.

3 Bkz. Şükrü Özen, "Metin Tenkidi Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler", *İslâm İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi III: İstihsan, Metin Tenkidi, Tebliğ Metodolojisi*, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009, s. 454.

tahkikler dil ve edebiyat ağırlıklı olduğu için bu çevrede İslâm hukuku ile ilgili metin neşrine rastlanmamaktadır. Türkiye'de İslâm hukuku alanında hazırlanan ilk tahkik çalışması, Abdülkadir Şener'in İbnü'l-Münzir'e ait *Kitâbü'l-icmâ*'ı tercümesiyle birlikte neşridir.[4] İlk tez ise Selahattin Kıyıcı'nın "Muhammed el-Ezherî: Hayatı ve *ez-Zâhir fî Garîbi Elfazı'l-İmami'ş-Şafi'î* Adlı Eserinin Metin Tetkiki" başlıklı doktora tezidir.[5] Makale şeklindeki tahkik çalışmalarının başlayışı 2000'li yıllara rastlamaktadır.[6] Tahkik çalışmalarının görece azlığı, tez ve makalelerin dışındaki ilmî çalışmalarda da söz konusu olup Türkiye'de İslâm hukukuna dair yapılan müstakil çalışmalar içerisinde tahkiklerin sayısı yine sınırlıdır.

Bu çalışmada, Türkiye'de İslâm hukuku alanında yapılmış tahkik çalışmalarının listesi bir tasnif eşliğinde sunulacak ve bu çalışmalardan elde edilen veriler üzerinden tahkik faaliyetlerine dair birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu değerlendirmeler, tahkik faaliyetinin nasıl olması gerektiği ile ilgili olmayıp mevcut tahkiklerin genel esaslar bakımından tahlilini hedeflemektedir. Tahkikler, akademik ve bağımsız çalışmalar olmak üzere iki kısma ayrılmış; konularına göre fıkıh usûlü, fürû fıkıh, mezheb-tabakât-menâkıb ve sözlük eserleri şeklinde alt başlıklar halinde ve kâmil eser tahkiki, kısmî tahkik ve risâle tahkiki sıralamasıyla sunulmuştur. Akademik çalışmaları teşkil eden yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezleri ile makaleler tespit edilirken YÖK ve İSAM'ın veritabanları ile bu alanda hazırlanmış literatür çalışmaları ve kataloglar taranmıştır. Bağımsız çalışmalar ise genel taramalar yoluyla tespit edilmiştir. Türk araştırmacıların yurt dışında hazırladıkları tahkik çalışmaları, tespit ve teminlerindeki güçlüklerden ötürü bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.[7] Yine, Türkçe eserlerin çevrimyazısına dayalı çalışmalar da tahkik olarak değerlendirilmeyerek aşağıdaki listeye eklenmemiştir.[8]

---

4 Ankara: Gaye Matbaası, 1983, 100+137 s.

5 Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1985.

6 Makale şeklindeki ilk tahkikler, Şükrü Özen ile Tahsin Özcan'ın yayınladıkları risalelerdir. Bkz. Özen, "Molla Lutfî'nin İdamına Karşı Çıkan Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin Ahkâmü'z-Zındîk Risalesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 4, s. 7-16; Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 4, s. 31-41.

7 Yurtdışında yürütülen tahkiklere örnek olarak şu çalışmalar zikredilebilir: Salim Öğüt, "Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn en-Nesefî (ö. 710/1310): Şerhu Hâfizüddîn en-Nesefî li-kitâbi'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb li'l-Ahsikesî, I-II", Doktora tezi, Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1988 (Çalışma aynı adla İstanbul'da 2003'te yayınlanmıştır); Ruhi Özcan, "Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933): eş-Şurûtu's-sağîr *el-Hâvî fî Şurûti't-Tahâvî*" başlığıyla hazırlanan ve *eş-Şurûtu'l-kebîr*'in mevcut bölümlerinin tahkikinin de eklendiği Yüksek Lisans tezi, Bağdat Üniversitesi, 1972 (Çalışma, *eş-Şurûtu's-sağîr müzeyyelen bimâ usira aleyhi mine'ş-Şurûti'l-kebîr* ismiyle yayınlanmıştır; 1-2 c., Bağdat 1974); Ekrem Özükan, "Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Çârperdî (ö. 746/1346): es-Sirâcü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc", Riyad: Dârü'l-Meârici'd-Devliyye, 1418/1998.

8 İlâhiyat fakültelerine bağlı Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı ile Edebiyat fakültelerinin Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında fıkhî muhtevalı eserlerin çevrimyazısına dayalı çalışmalar yapılmıştır. Bazı örnekler için bkz. Ahmet Karataş, "Türk-İslâm Edebiyatında Manzum ⇻

**I. Fıkıh Usûlü Eserleri**

**A. Tam Metin Tahkiki**

1. Alwndawi, Anas, "Kara Sinân Yûsuf b. Abdulmelik b. Bahşiş'in *Zeynü'l-Menâr fî şerhi Menâri'l-envâr* Adlı Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014, IX+44+96 s.

2. Dinç, Emine Nurefşan, "Kadı Burhâneddin'in *Tercîhu't-Tavzîh* İsimli Eserinin Tahkîki ve Değerlendirilmesi", Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2009, VI+152+593 s.

3. Doğru, Hüseyin, "Kazâbâdî'nin *Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğâşiyetü'l-Fusûl 'ale'l-Mukaddemâti'l-erba'a* Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, VII+84 s.

4. Haçkalı, Abdurrahman, Kirmastî: *Zübdetü'l-vusûl ilâ umdeti'l-usûl*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1428/2008, 186 s.

5. Kaplan, İlyas, Ali el-Kârî: *Şerhu Muhtasari'l-Menâr (Tavzîhü'l-mebânî ve tenkîhü'l-meânî)*, Beyrut: Dâru Sadır, 1427/2006, 490 s.

6. Kaplan, İlyas, Molla Hüsrev: *Mirkâtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl fî usûli'l-fıkh*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012, 382 s.

7. Korkmaz, Ömer, "Zenbillizade Fudayl Çelebi'nin *Tenvî'u'l-Usûl* Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2014, XI+173 s.

8. Takcı, Yakup, "Şemseddin Sivasi'nin *Zübdetü'l Esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr* Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, 266 s.

9. Topal, Şevket, İbn Hacer el-Heysemî: *Metnü't-taarruf fî usûli'l-fıkh*, Van: Ahenk Yayınları, 2007, 86 s.

10. Vanlıoğlu, Muhammet Masum, "İlk Dönem Hanefi Hukukçularından Ebu Zeyd Debusi ve *Takvimü'l-Edille* İsimli Kitabının Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, V+41+426 s.

---

Menâsik-i Haclar ve Nali Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hacc'ı Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2003; Amine Gül, "Abdurrahman Gubari'nin Hayatı, Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2006.

**B. Kısmî Metin Tahkiki**

11. Yavuz, Arzu, "M. Gaznevî'nin *el-Hâvi'l-kudsî* Adlı Eserinin Fıkıh Usûlü Bölümünün Tahkik ve Değerlendirmesi", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007, VI+76+60 s.

**C. Risâle Tahkiki**

12. Aydın, Bünyamin, "Nakibzâde Hâlid Aynî ve *Netîcetü'l-usûl* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007, 149 s.

13. Furat, Ahmet Hamdi, "Cemâleddîn Konevî ve *Kitâbu'l-İ'câz fi'l-İ'tirâz 'ale'l-Edilleti'ş-Şer'iyye* Adlı Risalesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sy. 16, s. 275-299.

14. Karakullukçu, Gülen, "Muhyiddîn el-Kâfiyeci ve *Vecîzü'n-nizâm fî izhâri medâriki'l-ahkâm* Adlı Eseri", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2006, 74 s.

15. Özer, Hasan, "Hanefî Fakîhi Molla Hüsrev'in (885/1480) Fıkıh Usûlüne Ait Bir Risâlesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, sy. 8, s. 271-284.

16. Özer, Hasan, "Kâfiyecî ve *el-Kitâbü'l-Vecîzü'n-Nizâm fî ızhâri Medâriki'l-Ahkâm* Adlı Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, sy. 9, s. 351-377.

17. Özer, Hasan, "Ali Kuşçu ve *Hâşiye 'ale't-Telvîh* Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 13, s. 361-392.

18. Özer, Hasan, "Molla Mecdüddin ve Usulü Fıkıh Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, sy. 18, s. 325-343.[9]

**II. Fürû Fıkıh Eserleri**

**A. Tam Metin Tahkiki**

19. Aktaş, Mustafa, "Nuh b. Mustafa el-Konevî'nin 'el-Fevâidü's-Seniyye fi'l-Mesâili'd-Dîniyye' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2016, ix+50+84 s.

20. Alataş, Çetin, "Abdülğafûr b. Lokman el-Kerderî'nin *Hayretü'l-fukâha* Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2012, IX+207 s.

---

9 Aynı risaleyi iki kez neşretmiş bulunan Özer, ilk neşrin tashihler öncesinde sehven yayınlandığını belirterek düzeltilmiş nüshanın ikinci neşir olduğunu ifade etmektedir. Bkz. a.g.m., s. 325. İlk neşir için bkz. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, sy. 9, s. 249-276.

21. Atawula, Alimujang, "Kutbuddin İznikî'nin *Mukaddime* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007, IX+281 s.[10]

22. Aydın, Hüseyin, "es-Sadr eş-Şehîd Hüsamettin Ömer b. Abdülaziz el-Buhârî'nin *Umdetü'l-Müftî* Adlı Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2014, 221 s.

23. Biçer, Ayşe, "Sadru'ş-Şehîd (536/1141)'in *Umdetu'l-Fetâvâ* Adlı Eserinin Tahkiki", Doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, VI+152+296 s.

24. Boynukalın, Ertuğrul, Serahsî: *Şerhu'l-Câmii's-sağîr*, 1-2 c., İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011, 4+553.

25. Boynukalın, Mehmet, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî: *el-Câmiu's-sağîr*, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2009, 9+316 s.

26. Boynukalın, Mehmet, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî: *el-Asl*, Mukaddime + 1-9 c., Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

27. Dadaş, Mustafa Bülent, "Şeyh Bedreddin'in *Teshîl* Adlı Kitabının Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014, XII+255+VII+1292 s.

28. Dinler, Ferit, "Ebu'l-Leys es-Semerkandî ve *Mukaddimetü's-salât* İsimli Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2006, VI+86+69 s.

29. Ençakar, Orhan b. İdris ve Abdülkadir b. Selçuk Yılmaz, Şihâbüddin b. Bahâüddin b. Sübhânî Kazânî Mercânî: *Nâzûretü'l-hak fî farziyyeti'l-işâ' ve in lem yeğibi'ş-şafak*, İstanbul: Dârü'l-Hikme / Amman: Dârü'l-Feth, 1433/2012, 555 s.

30. Gyunesh, Ahmed Salih Ahmed, "Burhânüddin el-Merğınânî'nin *Muhtârâtu'n-nevâzil* Eserinin Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, 536 s.

31. Hassan, Husham, "Necmeddin Ali b. Ebû Bekir en-Nîsâbûrî Adlı Müellifin Kitâbü'l Faruk Adlı Yazma Eseri (Metin Tahkik)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2015.

32. İnceler, Şemsettin, "*el-Hudûd ve'l-ahkâm,* Musannifek (Tahkik ve Tahlil)", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, 197 s.

---

10 Makalemizde Türkçe eserlerin latinize edilerek yapılan neşirlerine yer verilmemiş olmakla birlikte, İznikî'nin bu eseri Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ilk ilmihal olması hasebiyle, önemine binaen dâhil edilmiştir.

33. İzgi, Hüseyin, "el-Hakîm et-Tirmizî'nin İslam Hukuk Felsefesine Katkıları: Özellikle *İlelü'l-ibâdât* Adlı Eseri Çerçevesinde", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007, III+60+173.

34. Kabdan, Abdulkadir, "Abdulganî Karabâğî'nin Şerhu'l-muhtâr Adlı Kitabının Edisyon Kritiği Değerlendirilmesi (Edisyon Kritik)", Doktora tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2014, 376+277+ix+76 s.

35. Kalpakçı, Sadeddin, "Hassâf: Hayatı, Eserleri ve *er-Ridâ* Adlı Eserinin Tahkiki", [Lisans] Mezuniyet Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1976, 17+49 s.

36. Kaplan, İlyas, Ebû Abdullah Muhyiddin Kâfiyecî: *Seyfü'l-kudât ale'l-buğât* ve *Seyfü'l-mülûk ve'l-hükkâm el-mürşid lehum ile'l-hak ve sebîli'l-ahkâm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005, 143 s.

37. Kaplan, İlyas, Muzafferüddin el-Bağdâdî İbnü's-Sââti: *Mecmaü'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyirayn fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005, 863 s.

38. Kaplan, İlyas, Ebû Bekr ez-Zebîdî Haddâd: *el-Cevheratü'n-neyyira şerhu Muhtasari'l-Kudûrî fi'l-fürûi'l-Hanefiyye*, 1-2 c., Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006, 679 + 687 s.

39. Karakaş, Mehmet, "*Metâliu'd-dekâik fî tahrîri'l-cevâmi' ve'l-fevârik* Adlı Eserin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, 404 s.

40. Karataş, Nizamettin, "Kadı Burhâneddin'in *İksîru's-Saâdât fî Esrâri'l-İbâdât* Adlı Eserinin Tahkiki ve İslam Hukuku Açısından Tahlili", Doktora tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014, X+158+132.

41. Khaldi, Smain, "Ebû Zekeriyya Yahya b. Ömer el-Endelüsî (v. 289/901) ve *Ahkâmu's-sûk* Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", Doktora tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007, XVIII+103+XII+175 s.

42. Köse, Saffet ve İlyas Kaplan, Saîd b. Ali es-Semerkandî: *Cennetü'l-ahkâm ve cünneti'l-hisâm fi'l-hiyel ve'l-mehâric*, Beyrut: Dâru Sâdır / İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1426/2005, 350 s.

43. en-Nâbulsî, Muhammed İmâd, Süleyman el-Kırkağâcî: *Şerhu'l-hâtime fi'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, İstanbul: Yasin Yayınevi (Silsiletü Isdârâti Merkezi'l-buhûsi'l-ilmiyye -İLAM-), 2014, 332 s.

44. Nassrat, Omar, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin *el-Medârikü'l-asliyye ile'l- Mekâsıdi'l-Fer'iyye*si (Tahkik ve Tahlil)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: İstanbul

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2013, X+201 s.

45. Orhan, Mehmet Ali, "*Telkîhu'l-ukûl fi'l-fark beyne ehli'n-nukûl* (Tahkik ve Tahlil)", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, 368 s.

46. Orhan, Mehmet Ali, "Nâtıfî'nin *el-Ecnâs ve'l-furûk* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, IV+115+769 s.

47. Özer, Hasan, Ebû Hafs Ömer en-Nesefî: *el-Manzûme fi'l-hilâfiyyât*, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân Nâşirûn / İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1431/2010.

48. Özer, Hasan, "Nesefî'nin (ö. 710/1310) el-Musaffâ'sının Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Edisyon Kritiği", Doktora tezi, Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2015, VII+212+1117.

49. Özer, Salim, "Debbûsî'nin *el-Esrar fi'l-usul ve'l-furu* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, VI+142+1781.

50. Saylan, Şenol, "Celâleddîn el-İmâdî'nin *Ğureru'ş-Şürût ve Dürerü's-Sümût* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2012, XIII+737 s.

51. Sevim, Abdullah, "Kâdîhân'ın *Şerhu'z-Ziyâdât* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2002, 110+926 s.

52. Shakir, Najip Muhsin, "Sadru'ş-Şerî'a es-Sânî'nin *en-Nukâye* Adlı Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, XV+53+165 s.

53. Şener, Abdülkadir, İbnü'l-Münzir: *Kitâbü'l-icmâ*, Ankara: Gaye Matbaası, 1983, 100+137 s.

54. Tunalı, Embiya, "Hanefi Hukukçu Tarsûsî'nin *el-İ'lâm fî mustalahi'ş-şuhûdi ve'l-hükkâm* Adlı Eseri", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2006, III+51+142.

55. Yüksek, Ahmed, Kevserî: *en-Nüketü't-tarîfe fi't-tahaddüs an rudûdi İbn Ebî Şeybe: İbni Ebi Şeybe'nin Ebu Hanife'ye Yaptığı Reddiyelere Karşı Zarif Nükteler (Metni-tercümesi-tahrici-tahkiki-reddiyesine kendinin reddiyle)*, İstanbul, y.y., 2009, 623+262 s.

56. Zengin, Emine, "Suyûtî'nin *Edebü'l-fütyâ* İsimli Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, 2010, IX+89 s.

57. Zeyrek (Gildiro), Rabia, "Surûci'nin *Edebü'l-kadi* Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, 299 s.

**B. Kısmî Metin Tahkiki**

58. Abdurrahman, Abdulkadir, "Celâleddin b. Muhammed el-İmâdî'nin (8. asır) *Gurerü'ş-Şürût ve Dürerü's-Sumût* Adlı Eserinin Tanıtımı" (Eserin ilk 8 varaklık kısmının tahkiki ile birlikte), Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, VI+92+143 s.

59. Alqudah, Zaher, "Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *en-Nevâzil* Adlı Eserindeki Kitâbu'l-hiyel Bölümünün Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, 27+88 s.

60. Arvas, Mehmet Sait, "el-Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin *el-Kâfî* Adlı Eserinin Zekât, Savm, Hayz ve Menâsik Bölümlerinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2008, IV+181 s.

61. Ethman, Abderrahman, "Âmidî'nin *et-Tarîkatü's-Sâğîra* Adlı Eserinin Tahkiki (Taharet'ten Nikah'a Kadar)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 2014, XI+41+X+241 s.

62. Güney, Necmeddin, "Kudûrî'nin '*Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*' Adlı Eserinin 'Siyer' Bölümünün Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2006, V+107+227 s.

63. Karaca, Mustafa, "ez-Zâhidî'nin *el-Müctebâ* Adlı Eserinin Kitabü'n-nikâh Bölümünün Edisyon Kritiği ve Değerlendirmesi", Yüksek Lisans tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2012, VI+126+106 s.

64. Keskin, Süleyman, "el-Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin *el-Kâfî* Adlı Eserinin Kitâbu's-Salât Bölümünün Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2008, V+154 s.

65. Özge, Yusuf, "el-Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin *el-Kâfî* Adlı Eserinin Büyu' Bölümünün Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, V+144 s.

66. Özmen, Muhammed, "Kızıl Molla'nın (Abdurrahman b. Ali el-Amasî, ö. 983/1575), İbn Kemal'in Hidâye Şerhi Üzerine (Mesh 'ale'l-Huffeyn Meselesi Bağlamında) İtirazları", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2015, IX+173.

67. Yıldız, Hasan Basri, "*el-Kâfî* Adlı Eserin Nikâh Bölümünün Tenkitli Neşri", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2008, V+138 s.

68. Yıldızlı, İsmail, "Pir Muhammet Efendi'nin *Muînü'l-müftî 'alâ cevâbi'l-müsteftî* Adlı Eserinden Seçme Fetvaların Transkripsiyon ve Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, VIII+197 s.

**C. Risâle Tahkiki**

69. Aktaş, Ömer Osman Faruk, "Hanefî Fakihi Şürunbülâlî'nin (994-1069 / 1586-1659) '*Gâyetü'l-matlab fi'r-rehni izâ zeheb*' Adlı Risâlesinin Tahkikli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2008, sy. 11, s. 399-416.

70. Cici, Recep, *Bir Osmanlı Fakihi Alim Muhammed b. Hamza'nın Fıkıh Risaleleri*, Bursa: Emin Yayınları, t.y., 208 s.

71. Çeker, Huzeyfe, "Ahmed Cevdet Paşa'nın *Risâletü'l-Vefâ* Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2008, sy. 12, s. 259-266.

72. Demirci, Seyda, "Muhammed b. Hamza el-Aydınî'nin Hayatı Eserleri ve Günlük Hayata Dair Bazı Risaleleri", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014, VII+77 s.

73. Demircigil, Bayram, "Birgivî'nin İslam ve Osmanlı Hukukundaki Yeri ve Feraiz Risalesinin Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, 103+50 s.

74. Erdem, Sami, "Vitir Namazının Hükmüne Dair Tartışmalar ve Abdülgani en-Nablusî'nin *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* Adlı Risalesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi]*, 2012/2, sy. 43, s. 5-39.

75. Eşit, Davut, "Şemsü'l-eimme el-Kerderî'nin *Risâle fi'r-redd 'ale'l-İmâm el-Gazzâlî* Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2010, VI+230 s.

76. Hatiboğlu, Salih, "Şürünbülâlî'nin *el-Ikdü'l-ferîd* İsimli Risalesinin Edisyon Kritik ve Muhteva İncelemesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, 129 s.

77. İnanır, Ahmet, "İbn Bahâeddin'in '*Risâle alâ risâle Ali Çelebi fi'd-deverân ve'r-raks*' Adlı Risalesinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirilmesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 1, sy. 2, s. 127-163.

78. Kavak, Özgür, "Meşhur Bir Mektubun İzinde: Vezir Tahir b. Hüseyin'in Oğlu Abdullah'a Nasihatleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi]*, 2011/2, sy. 41, s. 59-106.[11]

79. Kaya, Ali, Nuh b. Mustafa el-Konevî: *Zuhr-i âhir Namazı: Nuh b. Mustafa el-Konevî Hayatı Eserleri ve el-Lum'a fi Ahiri Zuhri'l-Cum'a İsimli Eseri (Neşir ve tercüme)*, Bursa: Emin Yayınları, 2005, 121+98 s.

80. Koçak, Zeki, "Erzurum Müftüsü Osman Bektaş Hocanın Sefer Risalesi -Tahkikli Neşr, Tercüme ve Değerlendirme-", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi]*, 2015, sy. 43, s. 52-77.

81. Koçinkağ, Mansur, "el-Külliyâtü'l-Fıkhiyye Edebiyatı ve Sadrüşşerîa'nın *Külliyâtü'l-Fıkh* Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 20, s. 417-436.

82. Korkmaz, Ahmet Ali, "Molla Hüsrev'in 'Vela' Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Alimleri Arasında Yapılan Tartışmalar (Vela Risaleleri Çerçevesinde)", Yüksek Lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2009, VI+190 s.

83. Köse, Saffet, "Hile-i Şer'iyye Konusunda İlginç Bir Risâle (İbn Osman: er-Red alâ men temesseke bi-mezhebeyi'l-İmâmeyni Ebî Hanîfe ve'ş-Şâfiî fî istibâhati'r-ribâ bi'l-hiyel)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, sy. 1, s. 231-255.

84. Köse, Saffet, "Hanefî Fakîhi Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) '*Lum'a fi ahvâli'l-mut'a*' Risâlesinin Tahkîkli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, sy. 2, s. 227-260.

85. Köse, Saffet, "Hanefî Fakîhi Seriyyüddîn İbnü'ş-Şıhne'nin (851-921/1448-1515) '*Nazmü'l-mesâili'lleti's-sükût fîhâ rızâ*' Adlı Risalesinin Tahkîkli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sy. 3 [Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a Armağan], s. 319-330.

86. Köse, Saffet, "Şeyhulislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) '*el-Lum'a fi ahvâli'l-mut'a*' Adlı Risâlesine Yazdığı Tekmile", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2005, sy. 5, s. 421-432.

11 Kavak bu risaleyi, Damadzâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'nin *Şerhü Vasıyyeti Tâhir b. el-Hüseyn* adlı şerhi ve bu şerhin Mehmed Selim Efendi tarafından yapılan tercümesiyle (*Terceme-i Şerh-i Mektûb-i Tâhir b. Hüseyn*) birlikte kitap olarak da yayınlamıştır (İstanbul, Klasik Yayınları, 2012).

87. Köse, Saffet, "Cinlerle Evlilik Konusunda Hanefî Fakihi Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) *Teka'ku'u'ş-şenn fî nikâhi'l-cinn* Adlı Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 15, s. 453-464.

88. Menteş, Ferdi, "İmamzâde Ahmed. b. Muhammed b. İbrahim el-Eyyûbî'nin Vâcibu'l-Hıfz Adlı Eseri: Tahkik, Tercüme ve Değerlendirme", Yüksek Lisans tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2015, 145 s.

89. Najat Mohammed, Mohammed, "Âlim Muhammed b. Hamza Güzelhisarî el-Aydınî'nin Fıkha Dair Bazı Risalelerinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014, X+46+166 s.

90. Özcan, Tahsin, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 4, s. 31-41.

91. Özdemir, Sümeyye, "Zürrî Vakıflarda Kullanılan 'Çocukların çocukları' Lafzının Vâkıfın Kızının Çocuklarını Kapsaması (Hatibzâde, Kemalpaşazâde ve İbn Nüceym'in Risaleleri Bağlamında)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2011, VII+146 s.

92. Özen, Şükrü, "Molla Lutfî'nin İdamına Karşı Çıkan Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin *Ahkâmü'z-zındîk* Risalesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 4, s. 7-16.

93. Özer, Abdullah, "İslam Hukuk Literatüründe Tazir Risaleleri ve Şeyhülislam Muhyiddin Mehmed b. İlyas Çivizade'nin *Risale müteallika bi't-teazir Adlı Eseri*", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, IX+156+85 s.

94. Özer, Hasan ve Mehmet Çaba, "Ebû Saîd Hâdimî ve '*Vazâifu'l-Mevtâ*' Adlı Eserinin Tahkîki ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 13, s. 393-440.

95. Özer, Hasan, "Kirmastîzâde ve *Rehn* Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 15, s. 495-528.

96. Özer, Hasan, "İbn-i Kemal ve '*Riba*' Adlı Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 16, [İslâm İktisadı Özel Sayısı], s. 157-186.

97. Özer, Hasan, "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-Velâ*'sı, Molla Güranî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 24, s. 173-208.

98. Özer, Hasan, "Hızır Şah ve '*Risale fî Reddi Risâleti'l-Velâiyyeti'l-Hüsreviyye*' Adlı Eserinin Tahkiki ve Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, sy. 17 [İmam-ı Azam Ebu Hanife Özel Sayısı], s. 477-504.

99. Özer, Hasan, "Kafiyeci (v. 879/1474) ve 'İstibdal' Hakkındaki İki Eserinin Tahkik ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, sy. 18, s. 169-184.

100. Özer, Salim, "İbn Kemal'in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, VI+425 s.

101. Öztürk, Levent, "Hüsâm Çelebi'nin (ö. 926/1520) *Risâle ma'mûle li-beyâni ahvâli'l-kenâisi şer'an* Adlı Eseri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2001, sy. 5, s. 135-156.

102. Öztürk, Mustafa, "İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî (ö.792/1390)'nin *Esrâru'l-hitâb* Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, VI+59+IV+70 s.[12]

103. Sediqi, Matiullah, "Hanefî Fakîhi eş-Şürünbülâlî'nin (994-1069/1586-1659) '*Hüsâmü'l-hükkâmi'l-muhıkkîn li-saddi'l-buğâti'l-mu'tedîn 'an evkâfi'l-müslimîn*' Adlı Risâlesinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2011, X+59+VII+66 s.

104. Sıddîkî, Mutiullah, "Hâmid B. Ali el-İmâdî'ye Ait '*Zehru'r-rabî' fî musâ'adeti'ş-şefî'*" Adlı Risâlenin Tahkîki", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 15, s. 465-494.

105. Tevfik, Hidayet, "Şemsüddin el-Kaşgari'nin Mühimmâtu'z-Zevceyn Adlı Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014, VII+109 s. [13]

106. Yıldırım, Muhammed Atıf, "Birgivî: *Risâle fî Reddi'l-ıslâh ve'l-îzâh* (Birgivî'nin Şeyhayn -Burhânüşşerîa ve Sadrüşşerîa- savunması: *Risâle fî Reddi'l-ıslâh ve'l-îzâh*)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2009, VII+140 s.

**III. Mezheb, Tabakat ve Menâkıba Dair Eserler**

**A. Kısmî Metin Tahkiki**

107. Şimşek, Murat, "Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin (ö. 990/1582) *Ketâ'ib* Adlı Eserinde Hz. Peygamber'in Konumu, Fazileti, İdari ve Kazaî Tasarrufları İle İlgili Görüşlerinin Yer Aldığı Bölümün Tahkiki", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 14, s. 375-390.

12 Bu çalışma, Tefsir Anabilim Dalında hazırlanmış olmakla birlikte, Mâide sûresinin abdest hakkındaki 5. ayetinin konu edildiği bir risaleye dayandığı için listeye dâhil edilmiştir.

13 Bu çalışma, Şemsüddin el-Kaşgârî'nin (ö. 1938) Çağatay Uygur dilinde kaleme aldığı bir risalenin neşri olmakla birlikte, önemine binaen listeye dâhil edilmiştir.

**B. Risâle Tahkiki**

108. Aytekin, Mehmet Ali, "Nuh b. Mustafa: *el-Kelimâtü'ş-şerîfe fî tenzîhi Ebî Hanîfe*", Yüksek Lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, V+55+III+88 s.

109. Aytekin, Mehmet Ali, "Nuh b. Mustafa'nın *el-Kelimâtü'ş-şerîfe fî tenzîhi Ebî Hanîfe* Adlı Eserinin Tahkikli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 19, s. 203-244.

110. İnanır, Ahmet, "Ekmeleddin Bâbertî'nin '*en-Nüketü'z-zarîfe fi tercîhi mezhebi Ebî Hanife*' Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2013, sy. 21, s. 71-93

111. Özer, Hasan, "Kâfiyecî ve *'Kitâbu'l-ferah ve's-surûr fî beyâni'l-mezâhibi'l-erbe'a*' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2008, sy. 12, s. 277-300.

112. Özer, Hasan, "İbn-i Kemâl ve *Tabakâtü'l-Fukahâ* Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 14, s. 353-374

113. Özer, Hasan, "Pirizade İbrahim ve '*Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam*' İsimli Risalesinin Tahkik ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 19, s. 327-341

114. Seçkiner, Mehmet Hicabi, "Amasyalı Nuh b. Mustafa: *Tenzîhu'l-İmâm Ebî Hanîfe 'ani't-türrehâti's-sahîfe*", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2007, II+66+69 s.

115. Şenses, Hafsa, "Nuh b. Mustafa: *el-Kelimâtü'ş-şerîfe fî tenzîhi Ebî Hanîfe*", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, 2008, VI+92+59 s.

116. Şimşek, Murat, "Nuh b. Mustafa'nın (v. 1070/1660) *ed-Dürrü'l münazzam fi menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam* Adlı Eserinin Tahkikli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 19, s. 417-440.

**IV. Sözlük Eserleri**

117. Çöğenli, M. Sadi, "el-Mutarrizî ve *el-Muğrib fî tertibi'l-Mu'rib*'inin Edisyon Kritiği", Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1986, XII+60+III+923 s.

118. Kıyıcı, Selahattin, "Muhammed el-Ezherî: Hayatı ve '*ez-Zâhir fî garîbi elfazı'l-İmami'ş-Şafi'î*' Adlı Eserinin Metin Tetkiki", Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1985, XXIII+140+349 s.

## V. Devam Eden Çalışmalar

Yukarıdaki listede yer alan çalışmaların dışında gerek ilahiyat fakültelerinde tez çalışması olarak yürütülmekte olan gerekse çeşitli projeler kapsamında halen devam eden yeni tahkik çalışmaları bulunmaktadır. [14]

14 Bu çalışmalara örnek olarak Yazma Eserler Başkanlığı'nın yayınlamakta olduğu eserler ile İSAM'ın İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında tahkik edilen eserler zikredilebilir. İSAM'ın "İlahiyat Fakültelerinde Tezler Kataloğu Veritabanı" kayıtlarına göre (Son erişim tarihi: 26.08.2015) halen yürütülmekte olan tahkik çalışmaları şunlardır:

• Alptekin, Zeynep, "Muharrem Efendi Zillî'nin *Umdetü'n-Nisâ* İsimli Eserinin Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Atan, Ömer Faruk, "Burhânü'ş Şerîa'nın *Vikâyetü'r-Rivâye fî mesâili'l-Hidâye* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı.

• Balan, Ayşe, "el-Kâfiyeci'nin İlmî Kişiliği ve *Seyfü'l-kudât 'ale'l-buğât* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Balcı, Ahmet Ali, "Ebussuûd Efendi'nin *Bidâ'atu'l-Kâdî* Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Camgöz, Mehmet, "Halil el-Burdurî'nin Fıkıh Usulüne Dair İsimsiz Risalesinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Demirbaş, Ayşe, "Alâuddin Ali Tûsî'nin İlmî Kişiliği ve *Hâşiye ale't-Telvîh* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Erdoğan, Ömer, "Abdülehad Nuri'nin *Risaletü'l-ezkâr ve hıyârü'l-esrâr* Adlı Eserinin Tahkiki ve İslam Hukuku Açısından Değerleri", Yüksek Lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Gildiroğlu, Muammer, "Burhaneddin el-Mergînânî'nin *Kitab fi'l-ferâiz* Adlı Eserinin Tahkik Tercüme ve Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Hakim, Muhammad Akram, "Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddin Ahmed b. Mesud el-Konevî ed-Dimaşkî'nin (v. 770/1369) *el-Gunye fi'l-Fetâvâ* Adlı Eserinin Tahkiki", Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Hakimi, Abdulnasir, "Sadru'ş-Şehîd Husâmuddîn b. Mâze'nin (v. 536/1141) *el-Vâkıâtu'l-Husâmiyye (el-Ecnâs)* Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi", Doktora tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Kabdan, Abdulkadir, "Abdulgani Karabağî'nin *Şerhu'l-Muhtâr* İsimli El Yazma Eserinin Tahkiki", Doktora tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Kahraman, Rabia Betül, "18. yy. Osmanlı Fakihi Muhammed Fıkhî el-Aynî'nin *el Ecvibetü'l-kâni'a ani'l-esileti'l-vâkıa*" Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Kaplan, Ramazan, "İbnu'r-Rabve el-Konevî'nin *Kudsu'l-esrâr fi'htisâri'l-Menâr* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı. ⇻

**Değerlendirme: Tespit, Tenkit ve Teklifler**

Türkiye'de ilahiyat araştırmaları her geçen gün ilerlemekte, literatür çalışmalarından doktrin incelemelerine, tarihî gelişim süreçlerinden mesele ve kavramlara kadar muhtelif mevzular bu araştırmalarda bahis konusu edilmektedir. Çalışmaların sayısındaki artışa ve araştırmalardaki ilerlemeye rağmen tahkik çalışmalarının gerek akademik düzlemde gerekse bağımsız yürütülen ilmî faaliyetler düzleminde yeteri kadar ilgi görmediği ve hak ettiği seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. Tahkik, son yıllarda diğer alanlarda olduğu gibi İslâm hukuku alanında da daha fazla ilgi görmekle birlikte, sayıları hızla artan tahkik çalışmalarının birtakım problemler taşıdığı da ifade edilmelidir. Bu problemleri adlandırma, eser seçimi, nüsha seçimi, tahkik metodolojisi ve yayın başlıkları altında sıralamak mümkündür.

1980'li yıllardan itibaren yürütülmekte olan tahkiklerin taşıdığı problemlere 'adlandırma'dan başlanabilir. Bu çalışmalar; edisyon kritik, neşir, tenkitli neşir, ilmî neşir, tahkikli neşir, tahkik ve son olarak eleştirmeli metin gibi farklı başlıklarla adlandırılabilmektedir. Bunların yanı sıra "… ve … Adlı Eseri", "…'in … Adlı Eserinin İncelenmesi" gibi başlıklar taşıyan çalışmalar arasında da tahkiklere rastlamak mümkündür. Tahkik çalışmalarının bütünlük arz etmesi adına bundan sonrası için yapılması gereken ilk şey, eğer muhteva itibarıyla farklılıklar taşımıyorsa bu çalışmaların ortak bir başlıkla anılmasını sağlamak olmalıdır.

Tahkike konu edilen eserlerin seçimi, fıkıh eserlerinin tahkiki bakımından en problemli alanlardan biridir. Günümüze kadar yürütülmüş çalışmalar, Türkiye'de fıkıh eserlerinin tahkikine yönelik herhangi bir planlama ve stratejinin takip

---

• Koç, Raşit, "Kınalızâde Ali Çelebi b. Abdülkadir Ali el-Hınâî'nin *Tabakâtü'l-Hanefiyye* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Korkmaz, Tuba Hacer, "*Şerhü'l-Cessâs ale'l-Câmi'i'l-Kebîr* Adlı Eserin Tahkiki", Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Menteş, Ferdi, "İmamzâde Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Eyyûbî'nin *Vâcibü'l-Hıfz* Adlı Eseri: Tahkik, Tercüme ve Değerlendirme", Yüksek Lisans tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Mete, Selim, "İbrahim b. Muhammed et-Tabbâh'ın Fetva Usulüne İlişkin *Aynu'l-müftî* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Ulutaş, Şükrü, "Attâbî'nin *Cevâmiu'l-Fıkıh* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Uygur, Abdulhalik, "el-Hassî'nin *el-Fetava's-Suğrâ* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

• Yalçın, Ayhan, "Muhammed b. Abdüssettâr el-Kerderî'nin Ebu Hanife Savunması: *er-Reddü ale't-tâ'ini'l-mi'sâr* Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki", Yüksek Lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

edilmediğini, eserlerin önem ve öncelik sırası gözetilerek seçilmediğini gösteriyor. Tahkik edilen metinler arasında usûl ve fürû literatürlerinde önemli yere sahip, "kurucu metin" veya "klasik" olarak nitelendirilebilecek eserlerin sayısı oldukça azdır. Bu eserlerin tamamına yakını ikincil ve hatta üçüncül seviyede tâli kitap ve risaleler olup ne fıkıh doktrinlerinde ciddi yeri olan ne de geçmiş dönemlerde tedris faaliyetlerinde esas alınan metinlerdir. Türkiye'de tahkikle iştigal edenler, fıkıh ve de hususen Hanefî mezhebinin tarihinde önemli yeri olan metinlerden uzak durmuştur. İslâm dünyasında tahkikli neşirlerin başladığı yıllardan itibaren genellikle ihmal edilen birincil derecede öneme sahip Hanefî metinleri ile Osmanlı devrinden intikal eden eserlerin Türkiye'deki ilahiyat camiası tarafından da ilgi görmemesi, eser seçimi bakımından büyük bir eksikliğe işaret eder. Tahkike konu olan alt seviyelerdeki eserlerin yine önemli bir kısmı Hanefî mezhebini temsil etmekle birlikte, Osmanlı âlimlerinin kaleminden çıkmış, birçoğu risale formundaki eserler önceki dönemlere göre daha fazla ilgi çekmiştir. Bu tespitimizin istisnaları olarak Mehmet Boynukalın'ın *el-Asl* tahkiki, Salim Özer'in *el-Esrâr fi'l-furû ve'l-usûl* tahkiki, Muhammet Masum Vanlıoğlu'nun *Takvîmu'l-edille* tahkiki, Hasan Özer'in *el-Musaffâ* tahkiki, Ayşe Biçer'in *Umdetü'l-fetâvâ* tahkiki, *el-Kâfî*'nin kısmî tahkikleri ile İlyas Kaplan'ın *el-Cevheratü'n-neyyira* ve *Mecmaü'l-bahreyn* tahkikleri, eserlerin taşıdığı değer ve önemleri itibarıyla hususen işaret edilmeyi hak eden çalışmalardır.

Tahkik çalışmalarına kıymet kazandıran unsurlar arasında eser seçiminin ardından nüshaların seçimi gelir. Bir eserin aslî haline sadık bir şekilde neşrini, eğer bu mümkün değilse ona en yakın haliyle inşasını hedefleyen tahkik ameliyesinde nüshaların seçimi çalışmanın kaderi bakımından belirleyici bir role sahiptir. Mevcut tahkiklerde nüsha seçimi bakımından problem arz eden hususları, nüshaların coğrafyası ve tarihlendirilmesi olmak üzere iki başlık üzerinden aktarmak mümkündür.

Sahip olduğu zengin yazma kütüphaneleri Türkiye'yi tahkik faaliyetlerinde dikkate alınması gereken önemli bir merkez haline getirmiştir. Bu zenginlik tahkik çalışmaları açısından bir taraftan büyük bir imkân gibi görünse de diğer taraftan çalışmaları zaafiyete uğratan bir engel haline gelmiştir. Yukarıda sıralanan tahkiklerin neredeyse tamamının Türkiye'deki nüshalar üzerinden yürütülmüş olması, başta Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere birçok eserin muhtelif nüshalarını barındıran kütüphanelerin, araştırmacıların Türkiye dışındaki nüshaları temin etme ve tahkikte dikkate alma noktasında ihmalkâr davranmalarına sebebiyet verdiğini düşündürmektedir. Osmanlı dönemini temsil eden metinler bakımından Türkiye dışındaki yazmalar önemlerini kısmen kaybetse de daha önceki dönemlere ait ve de farklı mezheb ve fıkhî gelenekleri temsil eden eserlerin tahkikinde diğer ülkelerdeki nüshaların da dikkate alınması beklenirdi. Bu bakımdan yine Boynukalın'ın

*el-Asl* tahkiki,[15] Çöğenli'nin *el-Mugrib fî tertîbi'l-Mu'rib* tahkiki,[16] Kıyıcı'nın *ez-Zâhir fî garibi elfâzi'l-imâm eş-Şâfiî* tahkiki,[17] Özer'in *el-Musaffâ* tahkiki,[18] Khaldi'nin *Ahkâmu's-sûk* tahkiki[19] ve Tunalı'nın *el-İ'lâm* tahkiki,[20] yurtdışındaki nüshaların da esas alındığı nadir tahkikler arasında ön sıralarda yer alırlar.

Tahkike konu olan eserin nüshalarının tarihlendirilmesi ve metnin aslına sadakat ihtimallerinin derecelerine göre sıralanması, muhtelif nüshaların temini kadar önemli olan bir diğer husustur. Bazı muhakkikler nüshaları derecelendirirken müellif nüshası, müellifin imla ettiği nüsha, müellife okunmuş (semâ' kaydı bulunan) nüsha, müellif nüshasından temyize çekilmiş nüsha, müellif nüshasına mukabele edilmiş nüsha gibi sıralamalarda bulunurlar.[21] Mevcut tahkiklerin hemen

15 Boynukalın, Türkiye'nin muhtelif kütüphanelerindeki birçok nüshanın yanı sıra Mısır, Suriye, Hindistan, İngiltere (Oxford) ve İrlanda'daki (Chester Beatty) nüshaları da çalışmasında dikkate almıştır. Bkz. *el-Asl: Mukaddime*, s. 139-170.

16 Çöğenli, Türkiye kütüphanelerindeki dört farklı nüshanın yanı sıra Chester Beatty nüshasını da dikkate almıştır. Bkz. "el-Mutarrizî ve el-Mugrib fî tertibi'l-Mu'rib'inin Edisyon Kritiği", s. 46-47.

17 Kıyıcı, Türkiye kütüphanelerindeki nüshaların yanı sıra Berlin nüshasını da dikkate almıştır. Bkz. "Muhammed el-Ezherî: Hayatı ve 'ez-Zâhir fî Garîbi Elfazı'l-İmami'ş-Şafi'î' Adlı Eserinin Metin Tetkiki", s. 121.

18 Özer, Türkiye kütüphanelerindeki nüshaların yanı sıra Medine Arif Hikmet Kütüphanesi'ndeki nüshayı da dikkate almıştır. Bkz. "Nesefî'nin (ö. 710/1310) el-Musaffâ'sının Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Edisyon Kritiği", s. 104.

19 Mâlikî fakihi Yahya b. Ömer'e ait bu eserin tahkikinde Khaldi, Afrika ve Endülüs nüshaları diye andığı iki nüshaya dayanmakta olup bu nüshaları Tunus ve Cezayir'den temin etmiştir. Bkz. "Ebû Zekeriyya Yahya b. Ömer el-Endelüsî (v. 289/901) ve Ahkâmu's-sûk Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", s. 52-55. Bu tahkik, İSAM ve er-Râbıtatü'l-Muhammediyye li'l-ulemâ'nın işbirliğiyle yayınlanmıştır (1432/2011).

20 Tunalı, Türkiye kütüphanelerindeki nüshaların yanı sıra Paris ve Berlin nüshalarını da dikkate almıştır. Bkz. "Hanefi Hukukçu Tarsûsî'nin el-İ'lâm fî mustalahi'ş-şuhûdi ve'l-hükkâm Adlı Eseri", s. 27-28.

21 Mesela Yavuz'un nüshaların derecelendirilmesine dair ifadeleri şöyledir: "Müellifin yazdığı nüshayı elde ettiğimizde tahkikli neşre gerek kalmamaktadır. Bu nüsha bulunamadığında sırasıyla, müellifin söyleyerek yazdırdığı nüsha, müellife okunarak kontrol edilmiş, düzeltilmiş nüsha (sima kaydı olan nüsha), müellif nüshasından temyize çekilmiş nüsha, müellif nüshasıyla karşılaştırılmış (mukabele edilmiş) nüshalar tespit edilmeye çalışılır. Yukarıda verdiğimiz sıra müellif nüshasına yakınlık derecelerini de göstermektedir. Bu nüshalardan birini elde etme imkânı bulunmadığında ise, müellifin devrine en yakın tarihte yazılan nüshalar ve bu nüshalar içinde tamam olan nüshalar tahkik için tercih edilir." Bkz. "M. Gaznevî'nin *el-Hâvi'l-kudsî* Adlı Eserinin Fıkıh Usûlü Bölümünün Tahkik ve Değerlendirmesi", s. 3. Zengin, tahkikte esas aldığı nüshayı tercihini şu ifadelerle gerekçelendirir: " … Bu çerçevede ele alınan nüshalardan Şehit Ali Paşa Nüshası, ilim ehli biri olduğu anlaşılan müellifin talebesi tarafından yazılması, daha sonra müellife okunması ve müellifin de eserin sonunda nüshanın kendisine okunduğunu ve nüshayı yazan talebesi Bedruddîn el-Uchûrî'ye icazet verdiğine dair kıraat ve icazet kaydı ihtiva ediyor olması gibi nüshanın ilmî kıymetini gösteren hususlar dışında, temiz ve Arap dili açısından da problemsiz bir nüsha olarak gözükmektedir. Bu faktörler Şehit Ali Paşa nüshasının esas alınmasını ve tenkitli neşirde itimad edilen asıl nüsha olarak kabul edilmesini sağlamıştır." Bkz. "Suyûtî'nin Edebü'l-fütyâ İsimli Eserinin Tahkiki", s. 45. Kıyıcı'nın ⇝

tamamında öncelikli hedef olarak müellif nüshasının temin edilmeye gayret edildiği, eğer bu nüsha elde edilememişse ona en yakın tarihte istinsah edilen nüshaların esas alındığı belirtilmektedir. Bu hassasiyet, bir şekilde elde edilmiş müellif nüshasının yahut müellife en yakın tarihli nüshaların o metnin en sahih halini yansıttığı varsayımına dayanır.[22] Hâlbuki müellife nispet edilen nüshaların kendisine aidiyetinin sıhhati, bu nüshanın eserin son halini ne kadar temsil ettiği, kendisine yakın tarihli nüshaların metnin orijinal ve de son haline ne kadar sadık kaldıkları, tahkik usûlüne dair eserlerde tartışılmakta olan hususlardır.[23] Diğer taraftan, nüshaların sadece tarihî sıraya göre dizilmeyip aralarında ilişkiler kurulması gerektiği de tahkik

---

nüsha tercih kriteri olarak belirttiği hususlar arasında da "mukabele görmüş olma" bulunmaktadır. Bkz. "Muhammed el-Ezherî: Hayatı ve 'ez-Zâhir fî Garîbi Elfazı'l-İmami'ş-Şafi'î' Adlı Eserinin Metin Tetkiki", s. 121. Ayrıca bkz. Arvas, "el-Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin el-Kâfî Adlı Eserinin Zekât, Savm, Hayz ve Menâsik Bölümlerinin Tahkiki", s. 17-21; Karaca, "ez-Zâhidî'nin el-Müctebâ Adlı Eserinin Kitabü'n-nikâh Bölümünün Edisyon Kritiği ve Değerlendirmesi", s. 10; Öztürk, "İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî (ö.792/1390)'nin Esrâru'l-hitâb Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", s. 34; Özer, "Nesefî'nin (ö. 710/1310) el-Musaffâ'sının Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Edisyon Kritiği", s. 100-108, 176-179. Bu kriterler hakkında bkz. Abdüsselam Hârun, *Tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ*, ikinci baskı, Kahire: Müessesetü'l-Halebî, 1965 (birinci baskı: 1954), s. 35-36; Salahüddin Müneccid, *Kavâidu tahkîki'l-mahtûtât*, 7. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1987 (1. baskı: 1955), s. 13-14. Eğer bilfiil gerçekleştirilmişse bu sıralamalar ilgili tahkikin değerini yükseltmiş olur. Mesela Yavuz, çalışmasında incelediği nüshaları değerlendirirken şu hususlara riayet ettiğini ifade eder; 1. Zaman bakımından en eski nüshalar dikkate alınmakla birlikte, daha çok nüshaların fıkıh sahasında söz sahibi olan önemli kişiler tarafından kullanılmış olmasına önem verildi, 2. Metnin en doğru şekilde ortaya konabilmesi için nüshalardan tercihlerde bulunularak metin yeniden inşa edildi. Bkz. a.g.t., s. 3-4.

22 Mesela Alataş'ın bu hususa dair, diğer birçok tahkik çalışmasında da benzerlerine rastlamak mümkün olan cümleleri şu şekildedir: " … bir nüshayı tercih için bazı kriterleri göz önünde bulundurduk. Bunlardan ilki, nüshanın eksiksiz olmasıydı. İkincisi de istinsah tarihinin müellife en yakın olmasına dikkat ettik. Yaptığımız incelemeler sonucunda ulaşabildiğimiz nüshalardan en eski nüsha olan Fâtih nüshasını, eski tarihli olması (780/1378), aynı zamanda da nüshanın tam olması bakımından tercih ettik. Diğer iki nüsha olan Fâzıl Ahmed Paşa ve Samsun nüshalarını ise nüshaların eksik olmaması ve metinlerin okunaklı olmasından ötürü tercih ettik. (…) Tespit ettiğimiz bu dört nüshadan birini aynen aktarmak yerine, en doğru ibareyi tespit için tercihli metodu kullandık. İlk olarak yazdığımız bir nüshayı diğerleriyle karşılaştırarak farklılıkları dipnotlarda gösterdik. Farklılık olduğu yerlerde metne en uygun olan nüshanın kelime veya cümlesini metnimizde tercih ettik. Diğer nüshaların farklı ifadelerini de belirlediğimiz remizlerle dipnotta gösterdik." Bkz. "Abdülğafûr b. Lokman el-Kerderî'nin Hayretü'l-fukâha Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi", s. 23-24.

23 Bkz. Beşşar Avvâd Ma'rûf, *Fî tahkîki'n-nass: Enzâr tatbîkiyye nakdiyye fî menâhici tahkîki'l-mahtûtâti'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2004, s. 267; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2010, s. 208-217. Gotthelf Bergstrasser, metnin en eski nüshasının her zaman en sağlam nüsha demek olmadığını ifade ederek, müstensihler ve eseri nakledenlerin metnin aslî halinin korunması bakımından önemi ve edisyonlar (sürümler) arasındaki farklar gibi hususlara dikkati çeker. Bkz. *Metin Tenkidi ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri*, çev. Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Kitabevi, 2011, s. 1-15. Mesela Dinler, daha eski tarihli nüshalardaki yoğun hatalardan ötürü sonraki dönemlerden bir nüshayı esas aldığını belirtir. Bkz. "Ebu'l-Leys es-Semerkandî ve Mukaddimetü's-salât İsimli Eserinin Tahkiki", s. 35-46.

çalışmalarının değeri açısından malumdur.[24] Mevcut tahkiklerin çok azında bu usûle riayet edildiği görülüyor. Saylan, tasniflerindeki farklılıklardan hareketle nüshaları iki gruba ayırmış ve gruplarda yer alan nüshalar arasında istinsah ilişkileri kurmuş;[25] Özer, "soyağacı" kavramını kullanmak suretiyle nüshaların şeceresini çıkarmış;[26] Doğru, nüsha seçimini "aile" kavramıyla dile getirmiştir.[27] Araştırmacıların nüsha seçiminde pratik kaygılardan hareket ettiklerine ve genellikle "en okunaklı" nüshayı tercih ettiklerine de bu bağlamda işaret etmek gerekir.[28]

Muhakkiklerin nüsha seçimlerinden kaynaklanan bu problemler, tahkik çalışmalarının aslında daha da sorunlu bir başka yönünü, metodolojik problemleri gündeme getirir. Türkiye'de tahkike karşı duyulan ilgisizlik, metodolojik problemlerde

24 Polat, metin tenkidi ve neşrinde başvurulan ve nüshalar arası ilişkiler kurulmasına dayalı olan yöntemleri şu şekilde tasnif eder: 1. Nüshaların soyağacını çıkarma yöntemi, 2. Yazmaları gruplara ayırma yöntemi, 3. Mekanik, analitik ve istatistiksel yöntemler, 4. Çoğunluk metni, 5. En iyi metni seçip neşretme yöntemi, 6. "Kopya Metni" yöntemi, 7. Metnin varyantlarının bir arada neşri. Bkz. *Metin Tenkidi*, s. 228-281. Nüshaların soyağacını çıkarma yöntemi hakkında bkz. Maas, Paul - Bordalejo, Barbara - Witkam, Jan Just, *Stemmatik: Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, derleme ve çeviri: Murteza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

25 Saylan, "Celâleddîn el-İmâdî'nin Ğureru'ş-Şürût ve Dürerü's-Sümût Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", s. 134.

26 Özer, "İslam Hukuk Literatüründe Tazir Risaleleri ve Şeyhülislam Muhyiddin Mehmed b. İlyas Çivizade'nin Risale Müteallika Bi't-Teazir adlı eseri", s. 154. Kıyıcı da esas aldığı nüshalardan birisi olan Berlin nüshasının iki ara nüsha ile müellife dayandığı tespitinde bulunur. Bkz. "Muhammed el-Ezherî: Hayatı ve 'ez-Zâhir fî Garîbi Elfazı'l-İmami'ş-Şafi'î' Adlı Eserinin Metin Tetkiki", s. 123.

27 Doğru, müellif nüshası mevcut olmadığı için müellife en yakın nüshayı esas aldığını belirtir. Nüsha seçiminde izlediği yöntem hakkındaki ifadeleri şöyledir: "Metin tahkîkinde karşılaştırdığımız nüshaları seçerken öncelikle nüshaların tarih önceliğine dikkat ederek müellif nüshasını bulmaya çalıştık. Ancak müellif nüshasını bulamadığımız için ona en yakın tarihli olan Râşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki 809/2 nolu nüshayı asıl nüsha olarak kabul ettik. Bunun dışındaki dört nüshanın seçiminde ise öncelikle her bölgeyi bir *aile* (vurgu bize ait) gibi düşünerek nüsha farklılığının tespiti için farklı bölgelerden birer temsilci olmasına sonra da bu temsilci nüshanın seçiminde tarih önceliğine dikkat ettik. Böylece Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüshalar içerisinden tarihi en eski olan 4442/2 numaralı nüshayı, Manisa Akhisar Zeynelzâde Kitaplığındaki nüshalar içerisinden üzerinde 1212 tarihli mührü olan 7 numaralı nüshayı, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 492 numarada bulunan nüshayı ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesindeki 50/1 numarada bulunan nüshayı seçtik." Doğru, böylelikle biri asıl ve diğerleri farklı bölgeleri temsil eden 5 nüshaya itimat etmiş olmaktadır. Bkz. "Kazâbâdî'nin Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğâşiyetü'l-Fusûl Ale'l-Mukaddemâti'l-erba'a Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli", s. 31. Ferit Dinler, tahkikte esas aldığı nüshalardan birinin kâmil olmamasına rağmen "farklı bir koldan" geldiği için dikkate alındığını belirtir. Dinler'in kütüphaneler hakkındaki değerlendirmeleri ve hususen Ayasofya Kütüphanesi'ndeki nüshaların önemine dair ifadeleri de dikkate değerdir. Bkz. "Ebu'l-Leys es-Semerkandî ve Mukaddimetü's-salât İsimli Eserinin Tahkiki", s. 35-36. İtimat ettiği nüshalar arasında ilişki kuran bir diğer muhakkik de Arvas'tır. Bkz. "el-Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin el-Kâfî Adlı Eserinin Zekât, Savm, Hayz ve Menâsik Bölümlerinin Tahkiki", s. 20-21.

28 Nüsha seçiminde gerekli titizliğin gösterilmemesinden kaynaklanan olumsuz sonuçlara dair bkz. Polat, *Metin Tenkidi*, s. 217-219.

de kendisini göstermekte olup bu bağlamda tahkik usûlüne yönelik gerek İslâm dünyasında süregelen tartışmaların gerekse Batı'daki yönelimlerin araştırmacıların gündemine neredeyse hiç dâhil olmadığı ifade edilmelidir.[29] Mevcut çalışmalar, Türkiye'de üzerinde uzlaşı sağlanmış bir tahkik metodolojisinin henüz yerleşmediğinin de göstergesidir. Nitekim tahkik metodolojisine dair Türkçe kaleme alınmış çok az metin olup Salahattin Polat'ın kitabı, birkaç tercüme eser ve son yıllarda gerçekleştirilen ihtisas toplantıları dışında herhangi bir çalışmaya rastlamak güçtür.[30] Türkiye'de klasik Türk edebiyatı alanında yürütülen neşir faaliyetleri

29 Tahkik usûlü ve metodolojisine dair tartışmalar için bkz. Müneccid, *Kavâidu tahkîki'l-mahtûtât*; Hârun, *Tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ*; Fuad Muhammed Ubeyd, *Menhecü tahkîki'n-nusûs*, Filistin: Vizâratü's-Sekâfeti'l-Filistîniyye, 2013; Ahmed Muhammed el-Harrât, *Muhâdarât fî tahkîki'n-nusûs*, Dımaşk: Dâru'l-Menâra, 1404/1984; es-Sâdık Abdurrahman el-Ğiryânî, *Tahkîku nusûsi't-türâs fi'l-kadîm ve'l-hâdis*, Cagliari: Mecmaü'l-Fâtih li'l-Câmiât, 1989. (Tahkik metodolojisine dair Arapça kitapların listesi için bkz. Özen, "Metin Tenkidi Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler", s. 453, 12 numaralı dipnot). Bu tartışmalara atıfta bulunan nadir isimlerden birisi olan Dadaş, Abdüsselam Hârun ve Abdülazîm ed-Dîb gibi tahkik otoritelerinin metinlerini özenle incelediğini ve dikkate aldığını ifade eder. Bkz. "Şeyh Bedreddin'in Teshîl Adlı Kitabının Tahkik ve Tahlili", s. 237. Güney ise bazı değişiklikler yapmakla birlikte, Salâhuddin Müneccid'in tahkik usûlünü esas aldığını belirtir. Bkz. "Kudûrî'nin 'Şerhu Muhtasari'l-Kerhî' Adlı Eserinin 'Siyer' Bölümünün Edisyon Kritiği", s. 100. İSAM tahkik esaslarına yapılan bir atıf için bkz. Seçkiner, "Amasyalı Nuh b. Mustafa: Tenzîhu'l-İmâm Ebî Hanîfe 'ani't-türrehâti's-sahîfe", s. 53-55.

30 Bkz. Seyit Bahcıvan, "Yazma Eserlerin Tahkikinde Metodolojik Problemler", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 21, s. 61-90; Polat, *Metin Tenkidi*; Salahuddin el-Müneccid, *Arapça Yazmaların Neşir Kaideleri*, çev. Mehmet Hatipoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967; Bergstrasser, *Metin Tenkidi ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri*; *Stemmatik: Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, derleme ve çeviri: Murteza Bedir; *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi III: İstihsan, Metin Tenkidi, Tebliğ Metodolojisi*, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009. Tahkik ve metin tenkidine dair bildirileri henüz yayınlanmamış iki ilmî toplantı daha yapılmıştır: *Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlili*, İstanbul, 10-11 Aralık 2011; *İkinci Klasik Projesi Uluslararası Tahkik Çalıştayı (Metotlar ve Sorunlar)*, İstanbul: İSAM, 8-9 Aralık 2012 (Bu çalıştayda Ertuğrul Boynukalın'ın sunduğu ve İSAM bünyesinde Prof. Dr. Bekir Topaloğlu öncülüğünde Muhammed Arûçî, Ertuğrul Boynukalın ve Mehmet Boynukalın'ın katkılarıyla geliştirilmiş ve uygulanmış olan metodolojiyi yansıtan "Türkiye'de Tahkik Çalışmaları: İSAM Tahkik Usûlü" başlıklı tebliğ, görebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de tahkik esaslarına dair hazırlanmış tek metin hüviyetindedir. İSAM Tahkik Usûlü pratikte karşılaşılan problemler de dikkate alınarak güncellenmekte ve İSAM sitesinde yayımlanmaktadır. Bkz. http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/Arapca_Tahkik_Dizgi_Bibliyografya_Esaslari.pdf. İSAM, tahkik çalışmalarının daha profesyonel ve koordineli bir şekilde yürütülebilmesi adına birtakım ilmî toplantılar ve tahkik kursları düzenlemektedir. Kurum bünyesinde alanın uzmanlarının davet edildiği seminerlerin yanı sıra 2013-2017 arasında tahkik konusunda sekiz temel seviye, dört ileri seviye ve beş ihtisas kursu düzenlenmiş, teşkil edilen ortak çalışma grupları ile tahkik çalışmalarının daha da ileri taşınmasına gayret edilmiştir).

Gerek akademi bünyesinde gerekse bağımsız yürütülen tahkik çalışmaları bakımından geçerli olan bu durum, genel olarak ilahiyat camiasının ve İslâmî ilimlerle iştigal eden muhtelif çevrelerin tahkike karşı duyduğu ilgisizliğin neticesidir. Türkiye'de yüksek lisans ve doktora tezi olarak hazırlanan tahkiklerde birkaç üniversitenin öne çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin yüksek dinî öğretim ⊷

sırasında benzer tartışmaların gündeme geldiğine ve bu alanda birtakım çalışmalar yapıldığına da işaret etmek gerekir.[31] Büyük çoğunluğu tez ve makale olan mevcut tahkik çalışmalarının giriş kısımlarında "Tahkikte İzlenen Yöntem" başlığı altında verilen bilgiler de bu durumu doğrular niteliktedir. Birçok araştırmacı, herhangi bir kaynağa veya tartışmaya atıfta bulunmaksızın genel ifadelerle ve çok kısa bir şekilde kendi tercihlerini dillendirmekten öteye geçmemektedir.

Tahkik metodolojisine dair eserlerde de vaz edildiği üzere nüshalardan biri esas alınarak veya mevcut nüshalardan hareketle doğru metin inşa edilerek bu çalışma yürütülür. Fıkıhla ilgili mevcut çalışmaların neredeyse tamamında metin inşası yöntemi esas alınmıştır. Muhakkikler, bu yöntemin menfî veya müsbet yönlerine işaret etmeksizin tercihlerini belirtmekle yetinirler.[32] Metin inşası yönteminin, tahkike konu olan eserin mücerred olarak dikkate alınması halinde değil de, kendisinden önce ve sonra kaleme alınmış ilgili diğer metinlerle, varsa şerh ve haşiyeleri ile kendisinin dayandığı eserlerle birlikte yürütüldüğü takdirde kıymet kazandığı da göz ardı edilmektedir.[33] Bu yöntemin bu kadar revaçta olması, tahkik için tercih edilen eserlerin büyük bir kısmının literatürde önemli bir yere sahip olmayan ikincil metinler yahut risaleler olması açısından anlaşılır bir durumdur.[34]

---

sahasında en eski müesseseleri olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) ile Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi bu alanda öne çıkmazken Erciyes ve Selçuk Üniversitesi ilahiyat fakültelerinde tahkike daha çok ağırlık verilmiştir.

31 Bazı çalışmalar ve ilmî toplantılar için bkz. Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, *Türkiyat Mecmuası*, 1942, c. 7-8, s. 253-267; Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul: Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000; Ziya Avşar, "Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler", *Turkish Studies*, 2008, c. 3, sy. 6, s. 75-111; *Günay Kut Onuruna "Metin Tespitinden Metinsel Eleştiriye" Türk Dili ve Edebiyatı Uluslararası Sempozyumu*, Boğaziçi Üniversitesi Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1-2 Kasım 2012; Selami Ece, "Metin Tamiri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2014, sy. 51, s. 89-109.

32 Bazı örnekler için bkz. Özer, "İbn Kemal'in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri", s. IV; Çöğenli, "el-Mutarrizî ve el-Mugrib fî tertibi'l-Mu'rib'inin Edisyon Kritiği", s. 47; Biçer, "Sadru'ş-Şehîd (536/1141)'in Umdetu'l-Fetâvâ Adlı Eserinin Tahkiki", s. 105; Nassrat, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin el-Medârikü'l-asliyye ile'l- Mekâsıdi'l-Fer'iyyesi (Tahkik ve Tahlil)", s. 30; Dadaş, "Şeyh Bedreddin'in Teshîl Adlı Kitabının Tahkik ve Tahlili", s. 233; Arvas, "el-Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin el-Kâfî Adlı Eserinin Zekât, Savm, Hayz ve Menâsik Bölümlerinin Tahkiki", s. 21; Güney, "Kudûrî'nin 'Şerhu Muhtasari'l-Kerhî' Adlı Eserinin 'Siyer' Bölümünün Edisyon Kritiği", s. 100. Karaca, birinci yöntemi benimsemiş nadir muhakkiklerdendir. Bkz. "ez-Zâhidî'nin el-Müctebâ Adlı Eserinin Kitabü'n-nikâh Bölümünün Edisyon Kritiği ve Değerlendirmesi", s. 16. Özer, iki yöntem arasında kısa bir mukayese yaparak kendi tercihini gerekçelendirir. Bkz. "Nesefî'nin (ö. 710/1310) el-Musaffâ'sının Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Edisyon Kritiği", s. 176-177.

33 Tahkik edilen kitap üzerindeki çalışmanın ilgili olduğu diğer eserlerle birlikte yürütülmesi gerektiği hususunda bkz. Hârun, *Tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ*, s. 56-57.

34 Mevcut tahkikler içerisinde bu yöntemi uygulayan muhakkiklerden olan Boynukalın, *el-Asl*'ı *el-Kâfî*, *el-Mebsût* ve *Muhtasaru'l-Asl* gibi bu esere dayanan mezhebin diğer önemli kaynak- ⇝

Bazı eserlerin nüshaları arasında önemli farklılıkların bulunması ve kimi nüshaların ciddi eksikliklerle malul oluşu, bu yönteme müracaatı gerekli kılan hususlar olarak ifade edilebilir.[35]

Tahkik usûlünü ilgilendiren bir diğer metodolojik problem, imla tercihleri ve muhtelif sebeplerle metne müdahalelerde bulunulmasıdır. Hemen bütün tahkiklerde, metnin orijinal imlasına riayet edilmediği, nüshalarda zamanla yazımı farklılaşan kelimelerin olduğu gibi aktarılmayarak modern dönemde yerleşen imla kurallarının esas alındığı görülür. Bu tercih, okuyucular açısından metnin takibini kolaylaştırmak gibi gerekçelerle temellendirilmektedir. Ancak bu tercih, farklı yüzyıllardan intikal eden nüshalar arasındaki imla farklılıklarının takip edilememesi, nüsha ve imlaların tarihî değerlerinin göz ardı edilmesi gibi neticeleri de beraberinde getirir. Ayrıca Arapça gramer kurallarına uyulmadığı gerekçesiyle muhakkiklerin metne müdahalede bulunduklarına da sıklıkla rastlanmaktadır.[36]

Tahkiklerle ilgili nihâî sorun, bu çalışmaların yayınlanma aşamasında kendisini gösterir. Türkiye'de önemli bir kısmı yüksek lisans veya doktora tezi olarak yürütülmüş tahkik çalışmalarının çok azının neşredilmiş olması, bu çalışmaların kıymetini de düşürmektedir.[37] 1980'li yıllardan beri yürütülmekte olan çalışmalarla tahkike konu olan bir takım eserler bu tahkikler üzerinden değil, diğer ülkelerde daha sonraki

---

larıyla mukayeseli bir şekilde neşre hazırlamıştır. Bkz. *el-Asl: el-Mukaddime*, s. 175. Dinler de çalışmasında buna riayet etmiş ve tahkik etmiş olduğu Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *Mukaddimetü's-salât* adlı eserinin nüshaları arasında tercihte bulunurken eserin en meşhur ve yaygın şerhi olarak görülen Karamânî'nin *et-Tavdîh* isimli eserinden ve nüshaların haşiyelerindeki bilgi notlarından da istifade ettiğini belirtmiştir. Bkz. "Ebu'l-Leys es-Semerkandî ve Mukaddimetü's-salât İsimli Eserinin Tahkiki", s. 45-46. Yine Dadaş, tahkik ettiği metnin nüshalarında doğru okunamayan ibarelerini metnin istifade ettiği kaynaklar başta olmak üzere diğer Hanefi fıkıh kitaplarına başvurarak tespit ettiğini belirtir. Bkz. "Şeyh Bedreddin'in Teshîl Adlı Kitabının Tahkik ve Tahlili", s. 233.

35 Mesela Özer, *el-Esrâr fi'l-usul ve'l-furu*'nun bazı nüshalarında eksik bölümler olduğu için tek bir nüshayı esas almasının mümkün olmadığını ve nüshalar arasında mukayese yöntemiyle eksik kısımların ikmâl edildiğini belirtir. Bkz. "Debbûsî'nin el-Esrar fi'l-usul ve'l-furu Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", s. 1-6. Dinç de temin ettiği nüshaların hiçbirisinin tam olmadığını ve nispeten kâmil olan iki nüshanın esas alınarak diğer nüshalarla birlikte eksik kısımların ikmâl edildiğini belirtir. Bkz. "Kadı Burhâneddin'in Tercîhu't-Tavzîh İsimli Eserinin Tahkîki ve Değerlendirilmesi", s. 131-137. Ayrıca bkz. Khaldi, "Ebû Zekeriyya Yahya b. Ömer el-Endelüsî (v. 289/901) ve Ahkâmu's-sûk Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", s. 2.

36 Mesela bkz. Özer, "Debbûsî'nin el-Esrar fi'l-usul ve'l-furu Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", s. 7; Khaldi, "Ebû Zekeriyya Yahya b. Ömer el-Endelüsî (v. 289/901) ve Ahkâmu's-sûk Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", s. 2. Bu tür müdahalelerin metni değiştirmek, tahrif etmek anlamına geldiği hususunda bkz. Bergstrasser, *Metin Tenkidi ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri*, s. 34-35. İSAM Tahkik Usulü'nde, müellif nüshaları, müellife okunmuş veya müellif nüshasıyla mukabele edilmiş nüshalar dışında ve de dipnotta yazmalardaki farklılıklara işaret edilmesi şartıyla bu tür gramer ve imla tashihlerinin icra edilmesi esası benimsenmiştir.

37 Şükrü Özen'in de değindiği gibi yeterli ilmî altyapıya sahip olmayan ve bilim adamı adayı olarak görülebilecek kişilere yüksek lisans ve hatta lisans bitirme tezi düzeyinde tahkik yaptırılması, bu çalışmaların değeri açısından önemli bir problemdir. Bkz. "Metin Tenkidi Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler", s. 455.

yıllarda tamamlanmış tahkikler üzerinden neşredilmiştir. Tahkik edilen eserlerin birkaç istisna dışında Türkiye'deki yayınevleri tarafından dahi neşredilmemiş olması, tahkiklerin değeri açısından oldukça önemli bir soruna işaret etmekte olup ciddi bir eksikliktir. İleriki yıllarda yürütülecek tahkiklerde neşir odaklı çalışmalara dikkat edilmesi, özellikle Türkiye dışındaki birçok ülkede gündeme gelmeyen (Hanefi/Mâtürîdî) eserlerle Osmanlı âlimlerine ait metinlerin tahkikinde neşir gayesinin ön planda tutulması yerinde olacaktır.

## Türkiye'de İslâm Hukuku Alanında Yapılan Tahkik Çalışmaları

**Nail OKUYUCU**

**Özet**

Türkiye'de ilahiyat fakültelerinin kurulmasıyla birlikte başlayan akademik düzeydeki ilahiyat araştırmaları, günümüze kadar kaleme alınmış binlerce tez ve makale ile ciddi bir birikim oluşturmuştur. Tahkik çalışmaları, bu birikimin önemli bir parçasıdır. Tahkik, diğer çalışma alanlarına nispetle daha az ilgi görmekle birlikte son yıllarda bu tarz çalışmaların sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu makalede, öncelikle Türkiye'de İslâm hukuku alanında hazırlanmış tahkik çalışmalarının bir listesi sunulmakta, ardından bu çalışmalar üzerinden elde edilen tespitlerden hareketle bir takım değerlendirmelerde bulunulmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Yazma, tahkik, edisyon kritik, İslâm hukuku.

## Critical Editions on Islamic Law in Turkey

**Nail OKUYUCU**

**Abstract**

The academic studies on theology in Turkey, which started with the establishment of the faculties of theology, have produced a mass accumulation of knowledge via thousands of dissertations and articles. Critical editions constitute an important part of these studies. Even though they have received relatively less attention in comparison to other fields, there has been a recent surge of interest in the field. In this article, I present a list of critical editions, which were prepared in the Turkish academia of Islamic law. Then, I offer some evaluations based on the outcomes of these studies.

**Keywords:** Manuscript, *tahqīq*, critical-edition, Islamic law.